

WSPOMNIENIA POŚMIERTNE

PAWEŁ HIERONIM RYBICKI (1902—1988)

Zmarły 15 lipca 1988 r. w Krakowie profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Paweł Rybicki, jeden z najwybitniejszych socjologów polskich XX wieku, ceniony pedagog i wychowawca wielu pokoleń młodzieży akademickiej, znakomity teoretyk i historyk nauki, wielki humanista, prawy, mądry i niezwykle skromny człowiek, zapisał się także trwale w historii kultury Śląska. Jako długoletni dyrektor Biblioteki Śląskiej w Katowicach pozostawił tu wdzięczną i wciąż żywą pamięć.

Paweł Hieronim Rybicki urodził się 30 września 1902 r. w Janowie Lwowskim, w ówczesnym zaborze austriackim. Po ukończeniu lwowskiego III Gimnazjum rozpoczął w roku akademickim 1920/1921 studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Uczelnia ta była w owym czasie jednym z najsilniejszych ośrodków życia naukowego w kraju. Paweł Rybicki studiował wprawdzie polonistykę, ale rozprawą napisaną na trzecim roku studiów pt. *Liberalizm w nauce*, ogłoszoną drukiem w „Przeglądzie Współczesnym” w czerwcu 1923 r., dał wyraz swoim prawdziwym zainteresowaniom; socjologia stała się niebawem główną pasją działalności naukowej Profesora. Studia ukończył w roku 1924, a w dwa lata później doktoryzował się w tymże Uniwersytecie na podstawie dysertacji *Etyka Jana Kochanowskiego*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Wilhelma Bruchnalskiego. Praca ta, w której młody naukowiec zajął się analizą sądów Jana z Czarnolasu o sprawach moralności i zasa-

dach życia społecznego, ukazuje dalszą ewolucję zainteresowań Autora problematyką społeczną. Rok 1929 przyniósł dwie kolejne rozprawy, należące ściśle do socjologii: *O zmianach w obyczajowości współczesnej* oraz znakomite studium z socjologii wiedzy *Nauka a formy życia społecznego. Kilka zagadnień z pogranicza socjologii i teorii nauki*.

W roku 1928 Paweł Rybicki wyjechał na studia uzupełniające do Berlina, a następnie do Kolonii, gdzie uczestniczył w seminarium socjologicznym prowadzonym przez Leopolda von Wiese. Owocem tego pobytu była m.in. rozprawa dotycząca obyczaju pt. *Probleme einer soziologischen Untersuchung der Sitte*. W latach 1929—1930 przebywał w Paryżu i tam na Sorbonie brał udział w seminarium kierowanym przez Paula Fauconneta, następcy uczonego o światowej sławie — Emila Durkheima.

Po ukończeniu studiów zagranicznych nie wrócił do Lwowa, chociaż — jak wspomina — „miał spokojny, aż zbyt uregulowany warsztat pracy w Bibliotece Uniwersyteckiej”. Związał się na szereg lat ze Śląskiem, obejmując w wyniku ogłoszonego konkursu 11 kwietnia 1934 r. kierownictwo ówczesnej Biblioteki Sejmu Śląskiego w Katowicach, a z chwilą przekształcenia jej w 1936 r. w samodzielny zakład naukowy, został dyrektorem Śląskiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Piłsudskiego.

Zachowała się na ten temat niezwykle interesująca korespondencja pomiędzy marszałkiem Sejmu Śląskiego — Konstantym Wolnym (pismo z dnia 25 stycznia 1934 r.), a dyrektorem Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie — Ludwikiem Bernackim (pismo z dnia 3 lutego 1934 r.), który wydał taką „poufną” opinię: „Z siedmiu kandydatów [...] mogą być wzięci pod uwagę tylko trzej [...]. Po szczegółowem i sumiennem rozpatrzeniu kwalifikacyj [...] stawiam wśród nich na najpierwszem miejscu Dra Pawła Rybickiego, adiunkta tutejszej Biblioteki Uniwersyteckiej. Wychowanek wielkiej, doskonale prowadzonej i urządzonej, publicznej biblioteki naukowej, fachowy i wytrawny bibliotekarz, wykształcony praktycznie i teoretycznie w swoim zawodzie, któremu z umiłowaniem się poświęca, umysł o niezwykle głębokiej i wybitnej kulturze, pracownik naukowy o niepoślednich walorach, pogłębiający nieustannie swą wiedzę, przytem człowiek solidny, o charakterze pełnym zalet, w obej-

ściu delikatny i taktowny, zasługuje w całej mierze na powierzenie mu stanowiska, o które zabiega. Toteż rozważając kwalifikacje Dra Pawła Rybickiego nie waham się postawić jego kandydatury na stanowisko kierownika Biblioteki Sejmu Śląskiego: **primo et unico loco**, przekonany, że sprostą on w zupełności oczekującym go zadaniom”.

O tym, że nie były one łatwe, dowiadujemy się ze wspomnień nowego dyrektora, który osiedlając się na Śląsku całą swoją wiedzę i zapał badacza poświęcił poznaniu warunków, potrzeb i możliwości tego odrębnego środowiska. „Śląsk — pisał — tak nasycony problemami gospodarczymi i socjalnymi potrzebuje warsztatu naukowo-bibliotecznego, w którym mogłoby się odbywać i rozwijać studium tych problemów”. Jako dyrektor jednocześnie zdawał sobie sprawę, że „środowisko nie miało tradycji życia naukowego i naukowych instytucji; nie zawsze rozumiało, że instytucje takie tworzą się przez pewien czas i w toku złożonych procesów społecznych, że wymagają ludzi przygotowanych i przystosowanych do spełniania określonych i wyspecjalizowanych zadań. [...] Moim staraniem było nadanie zrodzonej z rodzimych dążeń i poczynań instytucji właściwego dla niej kierunku rozwoju”.

Paweł Rybicki prowadził Bibliotekę Śląską (z przerwą wojenną) aż do chwili objęcia w roku akademickim 1957/1958 Katedry Socjologii i Demografii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Międzywojenny i powojenny rozwój tej ksiąźnicy, pretendującej do rangi poważnej placówki naukowej, jest w wielkiej mierze zasługą Jego dużego doświadczenia organizacyjnego, wszechstronnej wiedzy i wysokiego autorytetu moralnego. Trzeba wspomnieć o życzliwym i przyjaznym stosunku Dyrektora do pracowników Biblioteki, a także o Jego wielkiej kulturze osobistej, przejawiającej się w szacunku dla wszystkich ludzi, niezależnie od zajmowanych przez nich stanowisk.

Śląski okres w życiu Profesora obejmuje również udział w pracach Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku, przewodniczenie Komisji Socjologicznej Instytutu Śląskiego, rozwijanie ożywionej współpracy z innymi ośrodkami naukowymi w kraju. W 1938 r. wyszła w Katowicach, przełożona niebawem na język niemiecki, Jego rozprawa *O badaniu socjograficznym Śląska*, którą historycy nauki zaliczają

do najwartościowszych prac socjologicznych poświęconych temu regionowi.

Wojna uniemożliwiła jawną działalność Profesora. Podczas okupacji, którą spędził w Krakowie, powstało m.in. kilkusetstronicowe dzieło pt. *Spoleczność. Podstawowe cechy strukturalne*. Na jego podstawie po wyzwoleniu uzyskał stopień doktora habilitowanego.

Po wojnie Paweł Rybicki wrócił do Katowic, gdzie ponownie objął stanowisko dyrektora Biblioteki Śląskiej, rozpoczynając organizowanie i nadzorowanie akcji poszukiwania, rewindykacji i zabezpieczania zbiorów bibliotecznych w województwie śląskim.

Równocześnie od początku roku 1945 przewodniczył Komisji Osadnictwa Miejskiego w krakowskiej Radzie Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych i publikował na ten temat wiele rozpraw. Jego naukowe zainteresowania tym doniosłym społecznie i politycznie problemem sięgały już roku 1942, kiedy to w okupowanym Krakowie napisał pracę historyczno-socjologiczną o polskości ziem na wschód od Odry i Nysy. Dostarczyła ona m.in. wielu argumentów do rozmów i negocjacji delegacji polskiej w Poczdamie. Spośród licznych publikacji poświęconych zasiedlaniu ziem zachodnich na przypomnienie zasługują: *Organizacja osadnictwa miejskiego na Ziemach Odzyskanych w oparciu o samorząd gospodarczy* (1946), *O podstawach migracji na Ziemie Odzyskane* (1948), *Problemy socjologiczne Ziem Zachodnich i Północnych* (1964), *Ziemie Zachodnie ze stanowiska teorii socjologicznej* (1967) — teoretyczne podsumowanie wieloletnich badań i studiów.

Bardzo ważne miejsce w działaniach Pawła Rybickiego zajmowała dydaktyka uniwersytecka. W latach 1945—1951 był wykładowcą na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a następnie również na Studium Spółdzielczym przy UJ; dojeżdżał nawet przez parę lat do Wrocławia, by tam w nowym ośrodku akademickim prowadzić Katedrę Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Oddany bez reszty studentom, darzył ich „ojcowską wprost troską” — jak po latach wspomina dawny uczeń i współpracownik Profesora, dr Henryk Dutkiewicz. Zamknięcie katedr socjologicznych w 1951 r. przerwało tę ważną działalność dydaktyczną.

W połowie lat pięćdziesiątych Uczony związał się z Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN w Warszawie. W tym czasie spod Jego

pióra wyszło kilka znakomitych rozpraw z historii nauki i myśli społecznej, z których przede wszystkim należy wymienić: *Elementy nauki o społeczeństwie w dziele Andrzeja Frycza Modrzewskiego* (1954), *Pojęcie społeczności u pisarzy polskiego Odrodzenia* (1957), *The Sociological Standpoint in the General History of Science* (1960).

W roku 1957, gdy nauki socjologiczne powróciły na polskie uczelnie, Paweł Rybicki przyjął propozycję Wszechnicy Krakowskiej i objął Katedrę Socjologii i Demografii, kierując tą placówką nieprzerwanie aż do roku 1972, kiedy przeszedł na zasłużoną emeryturę. Okres krakowski to czas bardzo wyteżonej działalności naukowej Profesora. Temu celowi podporządkował wszystkie inne zadania, obowiązki i dążenia.

Bibliografia prac Pawła Rybickiego, zamieszczona w tomie *Szkice z historii socjologii polskiej* (Warszawa 1982), wydanym z okazji jubileuszu osiemdziesięciolecia urodzin i sześćdziesięciolecia pracy naukowej Uczonego, obejmuje dziewięćdziesiąt sześć pozycji. Znamienneą cechą wszystkich rozpraw Profesora obok bogactwa problematyki jest ich przejrzysty i logiczny układ, dyscyplina myśli, wyrażonych pięknym i zrozumiałym językiem wypowiedzi. Jedną z ważniejszych publikacji w dorobku naukowym Profesora jest dzieło pt. *Arystoteles. Początki i podstawy nauki o społeczeństwie* (1963) — obszerne studium z historii myśli społecznej, w którym Autor posługując się niezwykle sprawnie pojęciami i metodami nowoczesnej humanistyki, mając za przedmiot teorie najwszechstronniejszego myśliciela starożytności, ukazuje ich aktualność i przydatność we współczesnych analizach socjologicznych. W roku 1970 wychodzi w wielotomowej edycji *Historii nauki polskiej* znakomita praca Profesora o nauce polskiej w epoce Renesansu. Wybitnymi walorami poznawczymi i rozległą erudycją odznaczają się dwie prace-syntezy: *Spoleczeństwo miejskie* (1972) — „wielki, historyczno-socjologiczny traktat o mieście i życiu miejskim, nie posiadający odpowiednika w literaturze światowej” oraz *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społecznej* (1979) — suma doświadczeń naukowych i życiowych Uczonego, klamra zamykająca Jego sześćdziesięciopięcioletnią twórczość.

Ta wieloletnia działalność Pawła Rybickiego przejawiała się także w aktywnym uczestnictwie w sympozjach, konferencjach, zjazdach krajowych i zagranicznych; mimo nawału pracy podejmował się

różnych funkcji. Był członkiem i współzałożycielem licznych towarzystw naukowych, m.in. Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (długoletni przewodniczący Oddziału Krakowskiego), członkiem International Sociological Association, członkiem nadzwyczajnym Académie Internationale d'Histoire des Sciences w Paryżu, członkiem honorowym Instytutu Zachodniego, członkiem Rady Naukowej Ośrodka Badań Prasoznawczych, Rady Naukowej Śląskiego Instytutu Naukowego, kierownikiem wielu prac badawczych podejmowanych w Zakładzie Badań Socjologicznych, redaktorem (w latach 1963—1969) „Górnośląskich Studiów Socjologicznych”, cennego wydawnictwa poświęconego głównie socjologii miasta.

Wyrazem uznania dla pracy naukowej, organizacyjnej, dydaktycznej, bibliotekarskiej i społecznej Pawła Rybickiego są niewątpliwie liczne odznaczenia państwowe (Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej) i nagrody, w tym nagroda indywidualna I stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W roku 1971 został też uhonorowany Medalem Aleksandra Koyré, nadanym Mu przez Académie Internationale d'Histoire des Sciences.

21 lipca 1988 roku na Cmentarz Rakowicki w Krakowie przybyli uczniowie, współpracownicy i przyjaciele z różnych stron Polski, aby oddać hołd swemu niestrudzonemu Profesorowi i Wielkiemu Humanistcie. Pozostała piękna i wierna pamięć, która „odradza żywych”.

Źródła:

1. Henryk Dutkiewicz: *Paweł Hieronim Rybicki*. „Poglądy” 1973 nr 15, s. 2 okł., portr.
2. Krystyna Poida: *Biblioteka naukowa w Katowicach w latach 1922—1939*, Wrocław 1967. Sygn. B-ki Śląskiej — R 1663 III (maszynopis).
3. Paweł Rybicki: *Garść wspomnień o Bibliotece Śląskiej i Śląsku*. W: *Biblioteka Śląska 1922—1972*. Pod red. Jana Kantyki, Katowice 1973, s. 264—278.
4. Kazimierz Z. Sowa: *Siedemdziesięciolecie urodzin i pięćdziesięciolecie działalności naukowej Pawła Rybickiego*. „Studia Socjologiczne” 1972, 4(47), s. 5—19, portr.
5. *Szkice z historii socjologii polskiej*. Praca zbiorowa pod red. Kazimierza Z. Sowy, Warszawa 1983.
6. *Kartoteka Polskiego Słownika Biograficznego* (nekrologi, ankiety personalne).

Danuta Musiol